

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Woutertjes model: de betekenis van Woutertje Pieterse voor de Nederlandse (jeugd)literatuur

Mathijssen, M.

Publication date
2008

Published in
www.woutertjepieterseprijs.nl

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Mathijssen, M. (2008). Woutertjes model: de betekenis van Woutertje Pieterse voor de Nederlandse (jeugd)literatuur. *www.woutertjepieterseprijs.nl, 2008*.
<http://www.woutertjepieterseprijs.nl/WPP/2008/uitreiking/jongetjesliteratuur.htm>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

< [Home](#)

Marita Mathijsen

[Klik voor geluid](#)

Woutertjes model. De betekenis van Woutertje Pieterse voor de Nederlandse (jeugd)literatuur

Toespraak bij gelegenheid van de Uitreiking van de Woutertje Pieterse Prijs 2008

Marita Mathijsen

Het klopt niet, een prijs voor jeugdliteratuur noemen naar *Woutertje Pieterse*. Want *Woutertje Pieterse* is helemaal geen jeugdliteratuur. Er is geen kind, ook geen ouder kind, dat enige aardigheid zou kunnen beleven aan het verhaal van Woutertje Pieterse.

Zelfs in de aardappelpureevorm die Ivo de Wijs er van gemaakt heeft, is hij ongeschikt om aan de jeugd voor te leggen.

Bovendien is *Woutertje Pieterse* niet eens een boek. Het is een verhaal in vele afleveringen, verschenen tussen 1862-1877, en onvoltooid gebleven. Het verhaal kwam pas na de dood van de schrijver uit als afzonderlijk geheel, maar dat was zeker niet zijn bedoeling. Bij hem was *Woutertje Pieterse* onderdeel van zijn grote commentaar op de maatschappij dat onder de titel *Ideën* verscheen, en dat was een immens boek in tijdschriftvorm, of een tijdschrift in boekvorm, hoe je het wil zien, in elk geval een bijna postmodern verbrokkeld commentaar op het leven, dat gedurende 15 jaar verscheen. De weduwe van Multatuli heeft in 1890 de eerste verzameluitgave gemaakt. Daarvoor was Woutertje dus niet als apart boek te lezen, en zeker niet als jeugdboek.

Multatuli heeft nooit iets geschreven voor kinderen en had dan ook de pest aan kinderboeken. Hij vond het so wie so een mal woord: `kinderboeken'. Alsof er ook `kinderbiefstuk' bestaat, schreef hij.[1] In kinderboeken is gelieg de hoofdmoot. Als in een boek Jantje zijn ontbijt aan een bedelaar geeft, is dat heel mooi van het model-Jantje. Maar als een kind dat model wil navolgen, dan zal moeder dit verbieden, want in een geregeld huishouden moet iedereen zijn eigen boterham opeten. Schijnheilige leugens overheersen dus, in de kinderliteratuur.

Waarom dan toch de grootste Nederlandse jeugdliteratuurprijs

naar *Woutertje Pieterse* genoemd? In de geloofsbrief van de oprichters staat, dat de prijs zo genoemd is omdat Woutertje Pieterse 'wat betreft taal en inhoud de kwaliteit representeert waarnaar de Stichting Woutertje Pieterse Prijs streeft'.^[2] Da's mooi – en natuurlijk staat *Woutertje Pieterse* voor kwaliteit in taal en inhoud, maar daarmee is het nog geen model voor een jeugdboek, lijkt mij zo.

Hoog tijd om aan te tonen dat het toch goed is dat de prijs waarvoor we vandaag bij elkaar zijn de Woutertje Pieterse Prijs heet. Ik wil namelijk betogen dat *Woutertje Pieterse* zoveel invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de jeugdliteratuur dat de prijs niet eens anders zou kunnen heten!

Laten we eerst eens kijken hoe de jeugdboeken eruit zagen in de tijd dat *Woutertje Pieterse* verscheen. Wat stelde de kinderliteratuur rond 1862 voor, toen de eerste verhalen van Multatuli over de Amsterdamse jongen uitkwamen?

Er was al een hele industrie op gang gekomen voor jeugdboeken. Er waren jeugdtijdschriften, jeugdalmannen, schoolboeken, jeugdverzen, historische romans voor de jeugd, prentenboeken en al het andere waarmee een uitgever zichzelf kan verzekeren van een belegde boterham. Er was ook een zekere bewustheid ontstaan van de speciale pen en inzet die een schrijver voor de jeugd moest hebben.

De schrijver P.J. Andriessen bijvoorbeeld was gespecialiseerd in historische vertellingen en maakte op deze manier een genre dat 25 jaar eerder bij de volwassenen geliefd was, toegankelijk voor kinderen. In 1862 verscheen van hem *De schildknaap van Gysbrecht van Aemstel*. De schildknaap is dapper, godsdienstig en wat al niet, maar hij lijkt niet op Woutertje Pieterse.

Heel bekend waren in die tijd de boeken van dominee Jan de Liefde die speciaal voor de christelijke jeugd schreef. In 1848 verscheen *Nathan de kajuitsjongen*, waarin De Liefde de christelijke boodschap verbindt met een spannend verhaal. Maar Nathan lijkt niet op Woutertje Pieterse.

Kinderliteratuur in die tijd moest moralistisch zijn. ^[3] Een goed kinderboek voedde op tot godsdienstigheid en vaderlandslievendheid; en godsdienstigheid leidt vanzelf naar deugdzaamheid en vaderlandslievendheid vanzelf naar oranjeliefde. God, vaderland en Oranje, daarover kon je leren uit jeugdboeken. Dat betekende ook dat je in de jeugdboeken leerde hoe je je sociaal moest gedragen en uit kon groeien tot een goede burger met verantwoordelijkheidsgevoel en met een

flinke portie medelijden met de armen. Helemaal goed was het, als een jeugdboek ook nog kennisvermeerderend was en je er nog wat van opstak.

Met deze insteek is het dan ook helemaal niet gek dat het boekje *De brave Hendrik* van Nicolaas Anslijn in de 19^e eeuw 60 drukken kreeg en het nationale voorleesboekje op de lagere scholen werd. Ik geef u een indruk van de toon van dit meestgelezen kinderboek van de eeuw van *Woutertje Pieterse*: *Wat doet Hendrik als hij des morgens opstaat?*

Zoodra Hendrik des morgens opstaat, dan denkt hij met blijdschap aan God, omdat hij zoo veel goeds van Hem ontvangt, en omdat God hem zoo gunstig bewaart.

Als hij dit alles nadenkt, dan wordt hij zeer blijde, omdat God zoo goed is. Dan vouwt hij zijne handen te zamen, en bidt eerbiedig:

Goede God: ik dank U, dat Gij mij dezen nacht wederom bewaard hebt. Wil mij ook dezen dag, en altijd, gunstig bewaren, opdat ik altoos braaf mag leven, en U voor uwe goedheid danken. Amen.

Als hij zijn gebed gedaan heeft, dan wast en kleedt hij zich, en doet met blijdschap alles, wat zijne ouders van hem begeeren.

[...]

Een kind, dat zoo braaf is als Hendrik, zal ook gaarne school gaan. Twijfel niet daaraan. Ieder braaf kind weet wel, dat er in de school veel nuttigs te leeren is.

Hendrik verzuimt zelden eenen schooltijd. Hij is altijd gaarne in de school, en is daarin even zoo gehoorzaam als te huis bij zijne ouders.

Hij doet nooit zijnen meester verdriet aan. Hij kent altijd zijne lessen. De meester behoeft nooit tegen hem te zeggen: Hendrik! Let op!

Als andere kinderen eens praten gedurende de les, dan verzoekt hij hun zulks niet te doen; maar hij zegt het nooit aan den meester als zij zamen praten. Hij weet wel, dat dit zeer leelijk staat. Ook heeft hij niet gaarne, dat een ander bestraft wordt.[4]

Wat moet die Brave Hendrik een hoop kinderen verveeld hebben. Brave Hendrik lijkt nog het minst van al op Woutertje Pieterse. Nicolaas Beets trok tegen hem van leer in zijn opstel *Kinderrampen*. Hij zegt over Hendrik dat die `zoo braaf, zoo zoet, zoo gehoorzaam, zoo knap en zoo goedleersch [is], dat gij hem met plezier een paar blauwe oogen zoudt slaan, als gij hem op straat ontmoette.'[5] In *Vooruitgang* zegt hij dat

kinderen `allerhande nuttigheid, geleerdheid, vervelendheid' te lezen krijgen. `Zij lezen van volwassenen, die zij niet begrijpen, en van kinderen, die zij niet zouden durven navolgen. Eerst van engeltjes in jurkjes en broekjes, die hun spaargeld aan een arm mensch geven, op het oogenblik dat zij er speelgoed voor dachten te koopen; later van groote mannen, naar hun begrip versneden en pasklaar gemaakt.' [6] Hij houdt een pleidooi voor bedrog in de kinderlectuur, voor sprookjes, voor het niet-realistische, het wonderbaarlijke. Kinderen die alleen *De brave Hendrik* lezen worden later sceptisch, rationeel, koel, ze vertrouwen te veel op zinnen en zintuigen alleen. Ze worden een Droogstoppel, met andere woorden.

Woutertje Pieterse is de eerste gecompliceerde kinderheld in de literatuur. Woutertje Pieterse is niet braaf, al wil hij dat wel zijn, maar hij begrijpt niet hoe dat moet, omdat er zoveel tegenstrijdigs van hem verwacht wordt.

Woutertje Pieterse wil wel leren, maar hij heeft de verkeerde meester getroffen. Meester Pennewip wil alleen maar classificeren, in rubrieken indelen, de bergen in Azië opsommen, maar hij leert de schoolkinderen niet wat ze echt nodig hebben. Ze weten niet waar op de globe de landen liggen, ze krijgen geen flinke woordenschat, ze weten niet dat er een figuurlijk gebruik van woorden bestaat en dat er aardige uitdrukkingen en gezegden zijn. Een moderne vreemde taal krijgt Wouter ook niet onderwezen. Bovendien krijgt hij straf van meester Pennewip als hij een gedicht over een rover gemaakt heeft, die een markgraaf doodt en daarbij een bruid buit maakt. Dat is fictie, en die bestaat niet in de wereld van meester Pennewip. De jongen moet wel verdorven zijn als hij zoiets dicht.

Woutertje Pieterse wil wel godsdienstig zijn, maar de dominee die hem komt berispen heeft een stuk in z'n kraag en hij verwisselt bovendien Woutertje met z'n buurvrouw, en begint hem te beschuldigen van overspel met de postbode. De aardigste mensen uit Woutertje Pieterse zijn ongelovig, zoals de dokter; of katholiek, zoals Femke en pater Jansen. Op het punt van het geloof is Woutertje dus ook al onzeker. Hij hoort allerlei ongerijmdheden in de bijbel maar als hij vraagt naar de betekenis, wordt hem gezegd dat hij er niets van begrijpt, lui is, uitvluchten zoekt, maar antwoorden krijgt hij niet.

Woutertje wil ook wel vaderlandslievend zijn en de held spelen. Maar dat blijkt alleen maar in zijn fantasieën mogelijk te zijn.

Kortom, God, vaderland, en kennis worden hem wel aangereikt, maar zonder enige mogelijkheid om er werkelijk

een betekenis aan te geven.

Daardoor is de boodschap van *Woutertje Pieterse* juist andersom dan die in de kinderboeken. De schrijver betwijfelt kennis, maakt godsdienst belachelijk, en predikt geen aanpassen aan een gezin of andere gemeenschap.

Woutertje Pieterse is dan ook een heel andere jongen dan de jongens van Anslin, Andriessen of Jan de Liefde. Woutertje droomt, Woutertje kan het verschil tussen echt en fantasie niet goed maken, Woutertje is een onderdeurtje dat gepest wordt, en op school niet bijzonder presteert totdat een vriendinnetje hem vraagt om de eerste van de klas te worden en dan wordt hij dat zonder enige moeite, want zoveel stelt dat van buiten leren op school niet voor. Wouter begrijpt de grote-mensen-maatschappij niet goed, en dat komt omdat hij niet kan huichelen en niet schijnheilig is. Woutertje is helemaal geen brave jongen, want hij verpatst zijn bijbel zodat hij een roversroman uit de leesbibliotheek kan gaan halen. Zo leert de lezer hem dan ook kennen in het eerste verhaal over Woutertje in *Ideën*. Hij heeft z'n bijbeltje verkocht omdat hij echte boeken wilde lezen en daarvoor ging hij naar de leesbibliotheek en leende Glorioso. Woutertje is stout, Woutertje acht de bijbel niet, Woutertje wil verzonnen spannende boeken lezen. Woutertje is vooral: ingewikkeld.

Tegen het einde van de 19^e eeuw zijn er twee ontwikkelingen in de literatuur die in verband gebracht kunnen worden met *Woutertje Pieterse*. Er ontstaat in de wereld van volwassenen een stroming van boeken waarin jonge jongens de hoofdpersoon zijn. Daarnaast zien we in de kinderliteratuur de kinderen ondeugend worden. Vaak wordt gezegd dat Annie M. G. Schmidt de stoutheid in de kinderliteratuur gebracht heeft. Naar mijn idee is dat door Woutertje Pieterse gebeurd. Want na de eerste verschijning van Woutertje breekt er een epidemie van boeken over jongetjes uit. Jongetjes die eigenzinnig zijn, die afwijken van gewoon gedrag, die fantasierijk zijn, dromers, of gewoon ondeugend.

Laten we eerst eens kijken naar de ontwikkelingen in de literatuur voor volwassenen. Ik ken van voor 1862 geen roman of omvangrijke novelle in Nederland met een mannelijke hoofdpersoon van rond de 10 jaar, de leeftijd van Wouter als het boek begint. Waar men ook kijkt: bij vroege prozaschrijvers, als de dames Wolff & Deken, bij Nicolaas Beets, bij Jacob van Lennep of Geertruida Bosboom-Toussaint, kinderen zijn nog niet interessant genoeg om een hoofdrol te vervullen. Wij hadden nog geen Charles Dickens die met *Oliver Twist* en *David Copperfield* jongens in de

literatuur bracht, zij het dat deze twee nog tamelijk eendimensionaal aardig zijn.

Pas na het eerste optreden van Woutertje komen er meer verhalen met een kind in de hoofdrol. In de eerste plaats wijs ik op de verhalen van François HaverSchmidt die hij in 1876 verzamelde onder de titel *Familie en kennissen*. De meeste verhalen zijn vanuit het perspectief van een kind geschreven, maar er zit een ingewikkeld correctiemechaniek in, dat ongeveer hetzelfde werkt als in *Woutertje Pieterse*. Je wordt met je neus op de inconsequenties en schijnheiligheden van de volwassenenwereld gedrukt, juist doordat het kind braaf probeert te volgen wat de grote mensen eigenlijk bedoelen of willen.

In dezelfde sfeer als *Woutertje* kunnen we *De kleine Johannes* (1885) van Frederik van Eeden zien: het verhaal van een verwonderd kind dat de stroperigheid van de maatschappij aanklaagt. Frederik van Eeden is niet de enige Tachtiger die verwantschap met Multatuli toont. Er komen half autobiografische schetsen van andere Tachtigers uit waarin ook een opgroeiende jongen de hoofdpersoon is. Bijvoorbeeld in *De kleine Republiek* (1888) van Lodewijk van Deyssel, of in *Jaapje* (1917) van Jacobus van Looy, dat toen het succes had gevolgd werd door *Jaap* (1923) en *Jacob* (1930).

Maar in de eerste plaats denk ik aan het boek van Theo Thijssen, *Kees de Jongen* uit 1923.^[7] De socialistische schoolmeester Theo Thijssen was een Multatulibewonderaar, en het is ondenkbaar dat hij bij de creatie van Kees niet af en toe aan Wouter gedacht heeft. In elk geval is de hoofdpersoon ook hier een jongen die dromen koestert die hij niet kan waarmaken en die half in een fantasiewereld leeft. Ook is Kees volstrekt geen platte held, maar een ingewikkeld persoon – en ook dat heeft hij met Wouter gemeen.

In de kinderliteratuur verschijnen tegen het eind van de negentiende eeuw de eerste ondeugende jongens. Het hoefde allemaal niet meer zo braaf. Weliswaar waren de rijmpjes over *Piet de Smeerpoets* (1848) al verschenen voor Woutertje ontstond, maar met de ongekamde, duimzuigende jongens die daarin voorkomen loopt het dan ook niet goed af. Van de duimzuiger worden de duimen afgeknipt en een meisje dat met lucifers speelt vat vlam:

Verbrand is 't meisje, o, wat naar,
Dat arme kind, met huid en haar,
Is tot een hoopje as vergaan,
alleen haar schoentjes bleven staan.

De eerste echte ondeugende jongen is Dik Trom uit het boek van C. Joh. Kievit. ‘t Is een bijzonder kind, dat is-ie’, zegt zijn vader als hij de dikke pasgeboren baby aanschouwt. Dik pikt perziken, zet de veldwachter vast in zijn eigen kelder, hij scheurt zijn boeken op school stuk, en verschrikt de juf met een levende kikker.

De eerste druk van *Uit het leven van Dik Trom* verscheen in 1891, nadat de schrijver jarenlang naar een uitgever gezocht had. Niemand wilde in eerste instantie de verhalen over de ondeugende jongen uitgeven. Mede door de vrolijke tekeningen van Johan Braakensiek die vanaf de tweede druk erin stonden, werd het boek toch een groot succes, en Kievit maakte er vervolgens een serie van met *De zoon van Dik Trom*, *Toen Dik Trom een jongen was* enzovoorts. Dik Trom is een verre nazaat van Woutertje, heel anders en zeker niet een dromende of de fijngevoelige romanheld, maar toch niet denkbaar zonder de weg van Multatuli.

Vanuit Dik Trom kunnen we weer verder, naar genuanceerdere stoute jongetjes zoals Pietje Bel, Kruimeltje, Boefje en Ciske de Rat – allemaal jongetjes uit een bekrompen of liefdeloos milieu, die hogerop willen, dromen hebben, en er maar half of helemaal niet in slagen die te verwezenlijken.[8]

Het genre van de roman waarin een opgroeiende jongen de hoofdrol speelt, is vrijwel verdwenen uit de literatuur voor volwassenen, ik zou er althans niet zo direct meer een voorbeeld van weten.

Maar in de kinderliteratuur is Woutertje een model dat telkens opnieuw als sjabloon kan dienen voor nieuwe tijden. Hij komt als verre verwant voor bij Terlouw in *Oorlogswinter*, waar een jongen bij toeval in het verzet terecht komt, bij Tonke Dragt in *Een Brief voor de koning* (1962) en bij Thea Beckman als de jongen die via een tijdsmachine in de middeleeuwen terecht komt in *Kruistocht in spijkerbroek* (1973). Ook Thomas uit Peter van Gestels *Winterijs* (2001) is een moderne Woutertje.

Kees Fens beweerde eens, dat goede jeugdliteratuur zich kenmerkt doordat die ook met plezier door volwassenen gelezen kan worden.[9] Andersom kun je niet zeggen, dat goede literatuur voor volwassenen zich kenmerkt doordat die ook door de jeugd gelezen kan worden. Maar wanneer een boek zo’n invloed blijkt gehad te hebben als *Woutertje Pieterse* op de jeugdliteratuur, dan is het toch helemaal terecht dat de prijs voor het beste kinderboek van een jaar de Woutertje Pieterse Prijs heet.

- [1] Zie Multatuli, *Ideeën*. Tweede bundel. In: *Volledige werken*. Dl. III, 237 (Idee 494).
- [2] Ontleend aan de website www.woutertjepieterseprijs.nl
- [3] Hiermee wil ik niet beweren dat jeugdboeken tegenwoordig niet moralistisch zijn. Integendeel, de boodschap tegenwoordig is verdraagzaamheid, gevoeligheid en dagelijks tandenpoetsen.
- [4] Ontleend aan 12^e druk uit 1833, weergegeven op www.dbnl.org.
- [5] Hildebrand [Nicolaas Beets], *Camera Obscura*. Dl. 1. Bezorgd door Willem van den Berg e.a. Amsterdam 1998, p. 23-24.
- [6] Idem, p. 300.
- [7] De Theo Thijssen Prijs voor een kinderboekenschrijver is vernoemd naar een schrijver die helemaal niet specifiek voor kinderen schreef, en daardoor verwant aan de Woutertje Pieterse Prijs.
- [8] Chris van Abkoude, *Pietje Bell* (1914) en *Kruimeltje* (1925); M.J. Brusse, *Boefje* (1903); Piet Bakker, *Ciske de Rat* (1941).
- [9] Zie Kees Fens, 'Achter de berg'. In: *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam 1989, 459-467.